

## **15 Temmuz Darbe Teşebbüsü ve Olağanüstü Hal: Türkiye’de Anayasal Demokrasi için Yeni Bir Meydan Okuma**

**Zühtü Arslan**

Saygıdeğer katılımcılar,

Hanımfendiler Beyefendiler,

Endonezya Anayasa Mahkemesi Başkanı Sayın Hidayat’a içten misafirperverliğinden dolayı teşekkür ederim.

Burada bulunmanın ve böylesine seçkin meslektaşlara hitap etmenin benim için büyük bir zevk olduğunu ifade etmek isterim.

Malum olduğu üzere, ülkemiz yakın geçmişte alçak bir darbe teşebbüsü yaşadı. Neyse ki darbeciler başarısız oldular ve Türk halkının sergilediği cesur direniş sayesinde demokratik rejimimiz ayakta kalmayı başardı.

Şüphe yoktur ki kısa bir süre önce gerçekleşen darbe teşebbüsü, anayasal demokrasimizin şimdiye dek karşılaştığı en ciddi tehditlerden biridir.

### **15 Temmuz 2016 Tarihinde Ne Oldu?**

Size kısa bir video göstererek o gece ne olduğuna dair kısa bir bilgi vermek isterim.

**[Video 2 dakika]**

Darbe teşebbüsünün gerçekleştiği gün gerçekten de Türkiye’de herkes için korkunç bir gündü. O gün, Cengiz Aytmatov’un kelimeleriyle ifade etmek gerekirse, yüz yıldan fazla süren bir gündü. Savaş uçakları (F-16lar) bulunduğumuz yerden sadece birkaç kilometre uzaklıkta olan parlamentoyu bombalamaya başladığında evdeydim. Sanki bizim üzerimize bomba atılıyor

gibiydi. Henüz 12 yaşında olan en küçük oğlum titreyen bir sesle sürekli şu soruyu soruyordu: “Baba, bu savaş uçakları bizi bombalayacak mı?”. “Hayır” dedim, fakat oğluma verdiğim cevabın doğru olduğundan emin değildim.

Emin değildim, çünkü ertesi gün, ordu içinde bir grubun/cuntacının kendi halkına ateş açarak bir terör saldırısı başlattıkları ve Türkiye Büyük Millet Meclisini, Cumhurbaşkanlığını ve çeşitli emniyet birimlerini bombaladıkları ortaya çıktı.

Cumhurbaşkanımız, parlamentomuz, tüm siyasal partilerimiz, medyamız ile ordumuzun ve emniyet güçlerimizin büyük bir bölümünün yoğun çabaları sayesinde, bu teşebbüs kısa süre içinde engellendi. Hepsinden önemlisi, bu darbe teşebbüsünün engellenmesinde Türk halkının demokratik iradesi ve direnişi belirleyici olmuştur. Başarısız olan bu darbe teşebbüsü, Türk halkının farkındalığının ve Türk demokrasisinin güçlendiğinin de bir göstergesidir.

### **Darbe Teşebbüsüne Yargıdan Gelen Tepkiler**

Anayasa Mahkemesi olarak darbe teşebbüsünde bulunulduğunun anlaşıldığı ilk saatlerde bir basın açıklaması yaptık. Açıklamada demokratik anayasal düzene karşı her türlü demokrasi dışı teşebbüsü reddettiğimizi ve demokratik hukuk devletinin yanında olduğumuzu belirttik. Basın açıklamamızın Türk halkının darbe karşısında dayanışma içerisinde hareket etmesine katkı sağlayarak ve darbecilerin motivasyonunu kırarak anayasal düzeni ve demokratik değerleri koruma yönünde önemli bir rol oynadığını düşünüyoruz.

Anayasa Mahkemesinin darbe teşebbüsüne yönelik bu tepkisinin ardından Danıştay, Yargıtay ve Askeri Yargıtay gibi diğer yüksek mahkemeler de bu teşebbüse tepki gösterdiler. 16 Temmuz 2016 tarihinde, darbe teşebbüsüne ilişkin soruşturmayı yürüten Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından darbeyi tertiplediği ve/veya darbenin arkasındaki örgütle bağlantılı olduğu düşünülen binlerce kişi hakkında gözaltı kararı verildi. Bu kişiler arasında Mahkememizin iki (2) üyesi, yüz kırk (140) Yargıtay üyesi, kırk sekiz (48) Danıştay üyesi ve ilk derece mahkemelerinde görevli üç binden (3000) fazla hâkim ve savcı da bulunmakta idi.

Yetkililer, daha en başından itibaren darbe teşebbüsünün Türkiye’de “Paralel Devlet Yapısı” olarak da bilinen “Gülenist Terör Örgütü” (FETÖ) tarafından planlandığını ve uygulandığını ifade ettiler.

Darbe teşebbüsü öncesinde düzenlenen iddianamelerde ve mahkeme kararlarında da belirtildiği gibi bu grup devletteki önemli görevlerde, bilhassa güvenlik, yargı ve sivil bürokraside paralel bir örgüt oluşturmuştur. Uzun bir süre, sade bir “İslami fraksiyon”dan ziyade “mesiyanik” bir örgüt gibi hareket etmiş ve devlet kurumlarında gizlilik içinde çalışmıştır. “Gizlenme” örgüt üyelerinin ana taktiğidir. Bu grubun üyeleri, örgüt ile olan bağlarını gizlemeleri gerektiği yönünde talimat almaktadırlar (Anayasa Mahkemesinin 4.8.2016 tarihli, E. 2016/6 (D. İş) K. 2016/12 sayılı kararı, § 15).

### **Hükümetin Tepkisi: Olağanüstü Hal**

Olağanüstü Hal, hemen hemen tüm anayasalarda ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi dâhil olmak üzere uluslararası insan hakları hukukunda düzenlenen bir tedbirdir.

Bakanlar Kurulu devlet kurumlarına sızarak devletin güvenliği ve bekası açısından ciddi bir tehdit oluşturan “FETÖ” terör örgütüne karşı kapsamlı ve etkili biçimde mücadele etmek amacıyla, 20 Temmuz 2016 tarihinde, tüm Türkiye’de doksan gün süreyle olağanüstü hal ilan edilmesine karar vermiştir.

Ayrıca Fransa gibi Türkiye de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 15. maddesinde öngörülen ve Sözleşme’de yer alan yükümlülüklerinin 3 aylık bir süre boyunca daraltılması yönünde derogasyon hakkına başvurmuştur.

Menfur bir terör saldırısı olan bu darbe teşebbüsü, Fransa’daki ya da herhangi bir başka Avrupa devletindeki terör saldırılarına kıyasla daha geniş çaplı ve yıkıcıdır. Yarattığı travmatik etki yönünden ise ancak ABD’deki 11 Eylül saldırısıyla kıyaslanabilir.

Anayasamıza göre olağanüstü hal süresince, Cumhurbaşkanı’nın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunun, olağanüstü halin gerektirdiği meselelere ilişkin olarak kanun hükmünde kararname

çıkarma yetkisi bulunmaktadır. Normal şartlarda, Anayasa Mahkemesi kanun hükmünde kararnemelerin Anayasa'ya uygunluğunu denetleyebilmektedir. Ancak, Anayasa'nın 148. maddesine göre, olağanüstü hal, sıkıyönetim veya savaş sırasında çıkarılan bir kanun hükmünde kararname, Anayasa'ya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi önüne getirilemez. Buna karşın, olağanüstü hal süresi içinde, idari işlem ve eylemlere karşı yargı yoluna başvurmak mümkündür. Olağanüstü hal süresi boyunca idare mahkemeleri için tek sınırlama, bu süre içerisinde alınan idari kararlar ve yapılan işlemler ile ilgili davalarda yürütmeyi durdurma kararı veremeyecek olmalarıdır.

Bireyler için, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkı da mevcuttur. Nihayetinde, bireyler iç hukuk yollarını tükettikten sonra Anayasa Mahkemesi kararları ile yetinmezlerse, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne de başvuruda bulunabilirler.

Yetkili merciler olağanüstü hal ilanının amacının vatandaşlarımızın temel haklarını kısıtlamak değil, darbe teşebbüsünün arkasındaki terör yapılanmasını daha hızlı ve etkili bir şekilde ortadan kaldırmak olduğunu defaatle açıkladılar.

Olağanüstü hale ilişkin kanun hükmünde kararnemelerin iki ana amacının olduğu görülmektedir. Birincisi, sosyal ve siyasal hayatı sivilileştirmek ve silahlı kuvvetler üzerinde tam demokratik ve sivil denetimi sağlamaktır. Bu maksatla, sözgelimi, kara, hava ve deniz kuvvetleri Milli Savunma Bakanlığına bağlanmış, askeri liseler kapatılmıştır.

Kanun hükmünde kararnemelerin ikinci amacı ise, Milli Güvenlik Kurulu tarafından darbe teşebbüsünden önce terör örgütü olarak belirlenen "Paralel Devlet Yapısı" nı tamamen yok etmektir.

667 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Alınan Tedbirlere İlişkin Kanun Hükmünde Kararname'de Anayasa Mahkemesi üyeleri dâhil yargı mensuplarının (3.madde) ve bütün devlet memurlarının (4.madde), terör örgütlerine veya Milli Güvenlik Kurulunca Devletin milli güvenliğine karşı faaliyette bulunduğu karar verilen yapı, oluşum veya gruplara üyeliği, mensubiyeti veya iltisakı yahut bunlarla irtibatı olduğu değerlendirilenlerin meslekten veya kamu görevinden çıkarılmalarına karar verileceği açıkça belirtilmektedir.

## **Anayasa Mahkemesinin Tavrı**

Demokratik anayasal düzenin “koruyucularından” biri olan Anayasa Mahkemesi olarak darbe teşebbüsü sırasında ve ardından derhal tepki gösterip acil önlemler aldık.

İlk önce, ceza soruşturması kapsamında gözaltına alınan ve akabinde tutuklanan iki üye hakkında disiplin soruşturması başlatıldı. Anayasa Mahkemesi, 667 sayılı KHK uyarınca iki üyenin meslekten çıkarılmasına karar verdi.

Buna ek olarak, Mahkeme yönetimi diğer kamu kurum ve kuruluşlarından Anayasa Mahkemesine görevlendirme ile gelen toplamda on üç (13) raportörü görevinden alarak kurumlarına iade etti. Bu raportörlerden sekizi (8) hakkında açığa alma ve gözaltı kararları verildiğini biliyoruz.

Ayrıca, 29 Temmuz 2016 tarihinde, anılan KHK’nın 4.maddesi uyarınca, bir (1) kadrolu raportör, yedi (7) kadrolu raportör yardımcısı ve elli altı (56) memurun nihai bir değerlendirme yapılarına kadar görevden uzaklaştırılmasına karar verilmiştir.

Mahkemenin iki üyenin meslekten çıkarılmasına ilişkin kararında, darbe teşebbüsünün anayasal demokrasi için ne anlama geldiği açıklanmış, 667 sayılı KHK’nın ilgili hükmü yorumlanmıştır. Söz konusu karara göre, 15 Temmuz darbe teşebbüsü anayasal düzen, anayasal haklar ve özgürlükler ile ulusal güvenliğe karşı en yıkıcı saldırıdır. Bu saldırı, Türk demokrasi tarihine kara bir leke olarak geçmiştir (§ 68).

Yine kararda, anılan KHK’nın 3. maddesinin parametreleri de şu şekilde yorumlanmıştır: Anılan madde uyarınca meslekten çıkarma tedbirinin Anayasa Mahkemesi üyeleri bakımından uygulanabilmesi için;

a. Üyenin, terör örgütlerine veya MGK’ca devletin milli güvenliğine karşı faaliyette bulunduğu karar verilen yapı, oluşum veya gruplara “üyeliği”, “mensubiyeti” veya “iltisakı” yahut bunlarla “irtibatı” olduğunun değerlendirilmesi,

b. Bu değerlendirmenin Anayasa Mahkemesi Genel Kurulunun salt çoğunluğunca yapılması gerekmektedir.

İhraç kararı verilebilmesi için Anayasa Mahkemesi üyeleri ile terör örgütü ve terör faaliyetleriyle diğer bir deyişle darbe teşebbüsüyle arasında kesin bir bağ kurulması aranmamış; MGK’ca devletin

milli güvenliğine karşı faaliyette bulunduğu karar verilen “yapı”, “oluşum” veya “gruplar”la bağ kurulması yeterli görülmüştür (§ 84).

Diğer taraftan, KHK’nın aynı maddesine göre meslekten çıkarma tedbirinin uygulanabilmesi için söz konusu bağın yapıya, oluşuma veya gruba “üyelik” veya “mensubiyet” şeklinde olması zorunlu değildir. “İltisak” ya da “irtibat” bulunması yeterlidir (§ 85).

Son olarak bu maddede, terör örgütleri veya Milli Güvenlik Kurulunca devletin milli güvenliğine karşı faaliyette bulunduğu karar verilen yapı, oluşum veya gruplar ile üyeler arasındaki bağın “sübut” derecesinde ortaya konulması aranmamaktadır. Böyle bir bağın Anayasa Mahkemesi Genel Kurulunca “değerlendirilmesi” yeterli görülmüştür. Buradaki değerlendirme Genel Kurulun salt çoğunluğunda oluşacak bir “kanaati” ifade etmekte olup bu kanaat cezai sorumluluğun bulunup bulunmadığından bağımsız olarak oluşacak bir kanaattir (§ 86).

Yine, KHK’nın 3. maddesinde bu kanaate varılabilmesi için belli bir tür delile dayanma zorunluluğu da öngörülmemiştir. Bu kanaatin hangi hususlara dayanılarak oluşacağı Genel Kurulun salt çoğunluğunun takdirine bırakılmıştır. Burada önemli olan belli bir kanaate varılırken keyfilikten uzak durulmasıdır (§ 87).

Bu ilkeleri mevcut olaya uygulayan Mahkeme, somut olayın özellikleri, anılan yapı ile ilgileri olduğuna dair sosyal çevre bilgisi ve Anayasa Mahkemesi üyelerinin zaman içinde oluşan ortak kanaatlerini birlikte dikkate alarak, anılan üyelerin söz konusu yapı ile meslekte kalmalarıyla bağdaşmayacak nitelikte bağlarının olduğunun değerlendirildiği sonucuna ulaşmıştır (§ 98).

Anayasa Mahkemesi, bu üyelerin Anayasa Mahkemesinde görev yapmaya devam etmeleri halinde yargının güvenilirliği ve saygınlığının da zedeleneceğini vurgulayarak meslekte kalmalarının uygun olmadığına ve meslekten çıkarılmalarına oybirliğiyle karar vermiştir (§§99, 100).

## **Sonuç**

Türkiye, ülkemizin daha önce hiç karşılaşmadığı şekilde yıkıcı bir terörist darbe teşebbüsü ile karşılaştı.

Şunu özellikle belirtmek isterim ki Anayasa Mahkemesinin olağanüstü hal süresince bireylerin temel hak ve özgürlüklerini teminatı olacağına kimsenin şüphesi olmasın. Ülkemiz darbe teşebbüsü

sonrası hızla normalleşmekte ve Mahkememiz bu normalleşme sürecinde üzerine düşeni yapmaya devam edecektir.

Olağanüstü hal KHK'ları Anayasa Mahkemesi önündeki bireysel başvuru sayısını, dolayısıyla iş yükünü artırabilir. Ancak etkili yöntemler kullanarak bu sorunun üstesinden geleceğimize inancım tamdır.

Anayasa Mahkemesi ya da Yüksek Mahkeme Başkanları ve hâkimleri olarak bizim şu gerçeğin çok iyi farkında olmamız gerekir: Demokratik anayasal devlet olmadıkça Anayasa Mahkemelerince ya da Yüksek Mahkemelerce korunacak bir anayasal hak da olmayacaktır.

İlginiz için teşekkür ederim.